

ENTRE EL FONAMENTALISME I LA INDIFERÈNCIA, EL DIÀLEG

Carles Torner

Facultat de Comunicació Blanquerna - Universitat Ramon Llull

Aquesta conferència ha estat escrita dues vegades. En la primera versió, hi feia una valoració de les aportacions de les diverses religions a la cultura democràtica, posant de relleu la noció de capital social per destacar les xarxes de relacions humanes que van teixint les comunitats religioses en un moment d'afebliment fort del vincle social, d'increment de la incertesa en tots els àmbits de la vida. Hi feia una crida a una laïcitat acollidora del nou pluralisme religiós, més enllà dels intents vans de reduir la fe a la vida privada. Però ho feia tot parlant de fora estant, com si em mirés a distància els debats que el nou pluralisme religiós suscita en societats postseculars com la nostra. Però jo mateix, en rellegir-ho, em sentia incòmode amb el discurs. Fins que em va aparèixer clarament el problema: ¿com pots defensar una laïcitat acollidora del pluralisme religiós i intervenir tu mateix com si ho fessis des de fora de cap comunitat de fe?, vaig preguntar-me. Vaig reescriure llavors de cap a cap la conferència, a partir de la meua implicació personal en el debat. Hi parlo doncs com a cristià, un que va a la seva parròquia i és membre d'una petita comunitat d'un moviment d'Església on, ja farà trenta anys, preguem, llegim l'evangeli i ens fem companyia. En aquest moment també parlo com a director de la revista *Qüestions de Vida Cristiana*, que editen conjuntament l'Abadia de Montserrat i la Fundació Joan Maragall. El proper número de la revista es titularà *Entre el fonamentalisme i la indiferència*, i ràpidament es veurà que he emprat les veus dels diversos autors que hi contribueixen per preparar la ponència d'avui.

La saviesa del Llibre de Rut

Ja que no pretenc parlar des de cap posició de neutralitat religiosa –i també perquè ens reunim a Girona— vull començar amb una antiga llegenda hebrea, que planteja la diversitat cultural i religiosa des de la saviesa ancestral. Es tracta del llibre de Rut.

La trama de la història és ben senzilla, i els prego que em donin la llicència d'explicar-la com un conte: això era i no era... Temps de crisi a Israel. Molts camperols s'hi endeuten, perden les terres, han de vendre els fills i filles com a esclaus. Temps de fam a causa d'una sequera pertinaç: Noemí i el seu marit han d'emigrar al país veí, Moab, amb els seus dos fills, per fugir de la gana. Allí els nois es casaran amb dues moabites. Però ni la sequera, ni la fam, ni les epidèmies no coneixen fronteres: la malaltia s'emportarà de cop el pare i els fills, els tres homes de la família. Resten doncs, soles, tres dones: Noemí i les seves dues nores, Rut i Orpà. Què poden fer? Noemí és realista i demana a les noies que se'n tornin a casa dels seus pares, perquè ella ja no té res per oferir-los: és una dona pobra, en terra estrangera, i mai no tindrà nous fills amb qui aixecar una família. De manera que Noemí pensa tornar al seu poble natal, Betlem, per deixar-se acollir pel que li quedi de família com el que és, una vídua sense futur. Orpà, assenyada, entén bé la situació i s'acomiada de la seva sogra per tornar a cals pares. Rut, però –i aquesta és la decisió que posa en marxa la història, aquesta és la novetat— Rut decideix no abandonar Noemí. Quan la sogra li demana que torni a casa de la mare, Rut respon:

- No insisteixis que et deixi, que em separi de tu i me'n torni! On vagis tu, vull venir-hi jo; on visquis tu, vull viure-hi jo. El teu poble serà el meu poble, el teu Déu serà el meu Déu. On moris tu, allí moriré jo i allí seré enterrada. Només la mort ens podrà separar; i si no és així, que el Senyor em faci caure al damunt tota mena de mals!¹

---

¹ Rut 1, 16-17

Aquesta declaració d'amistat entre les dues dones, d'amor filial, de compassió o com en vulguem dir, fa que totes dues tornin a Betlem. Com a dones pobres que són, malviuen d'espigolar als camps les espigues i els grans després que hagin fet la seva feina els segadors. Fins que un terratinent, el vell Booz, s'apiada d'elles i demana als seus homes que deixin caure espigues a terra expressament. La història té alguns envitricolls, però en síntesi, a la nit, Rut s'acosta al lloc on dorm l'ancià Booz, el sedueix, es casen, tenen un fill i d'aquesta manera Noemí esdevé àvia, es recompon la família i les vides de tots tenen continuïtat.

I quina continuïtat! Perquè l'infant que neix dels amors de la moabita Rut i de l'ancià Booz, aquest nen, que es dirà Obed, és l'avi del rei David. El rei de reis, doncs, l'unificador del regne d'Israel, el guerrer habilíssim que vencé Goliat, el gran poeta dels salms, l'ancestre de Jesús de Natzaret... el rei David tenia per besàvia una estrangera.

Fins aquí aquesta bonica faula intercultural.

A mi m'agrada la modernitat del gest de Rut. Aquí hi conviu la concepció antiga que cada cultura és inseparablement unida a la seva religió, que per esdevenir jueva calia que Rut digués "el teu Déu serà el meu Déu!" Però alhora posa en aquella dona jove, pobre i estrangera tota la capacitat de decidir: és ella qui, per amistat, per amor filial o per compassió (o per fe apresada de la sogra) fa el pas, amb plena consciència, des de la seva voluntat. Ella decideix i aquesta decisió és la gran novetat. Però potser el que més ens interessa, en el context del simposi d'avui, és el context en què la llegenda del llibre de Rut va ser escrita. Si bé no podem saber res de l'autor o autors, sí que podem situar la seva redacció. Perquè la història, tot i que parla dels temps remots d'abans del rei David, va ser redactada molt després, cap al quatre-cents cinquanta abans de Crist, en tot cas en el segle posterior al retorn dels jueus de l'exili a Babilònia, on havien estat deportats com a esclaus.

Cent anys després del retorn de l'exili, el context social és de crisi radical a Israel. Males collites. Pobresa. Opressió. Els pobres perden les terres perquè s'endeuten i han d'acabar venent els fills com a esclaus. En aquest context apareixen dos personatges històrics interessants: Esdres i Nehemies. Tots dos actuen per mirar de resoldre la crisi, però ho fan des d'interpretacions oposades del perquè de tanta pobresa i desesperació. I ja sabem que l'èxit o el fracàs de les respostes a la crisi depenen directament de la manera com sigui interpretada la crisi en qüestió. Nehemies en fa una anàlisi social i s'acull a la imatge d'un Déu de Justícia, i Esdres, en canvi, en fa una interpretació fonamentalista. El llibre de Nehemies mostra aquest personatge, governador de Judà, que vol aconseguir que s'acompleixi el jubileu: el perdó dels deutes i la restitució de les terres que segons la llei de Jahvè s'havia de fer cada 50 anys. Un deure sagrat: perdonar els deutes i restituir les terres cada cinquanta anys, deure que l'elit d'Israel no tenia massa pressa en dur a la pràctica.

Vegem com ho explica Nehemies a la Bíblia:

Llavors començà d'haver-hi greus queixes de la gent del poble, homes i dones, contra els seus compatriotes jueus. Uns deien: "Tenim molts fills i moltes filles i no sabem d'on treure el gra per a poder menjar i sobreviure." Uns altres deien: "Hem d'empenyorar els camps, les vinyes i les cases per aconseguir gra mentre dura aquesta fam." Encara n'hi havia d'altres que deien: "Per tal de poder pagar el tribut al rei, hem d'empenyorar els camps i les vinyes!" I tots s'exclamaven: "¿És que no som de la mateixa sang que els nostres germans? I els nostres fills, ¿no són iguals que els seus? Però ara ens veiem obligats a donar per esclaus els nostres fills i les nostres filles. Algunes de les nostres filles ja han estat sotmeses a esclavatge, i no podem fer-hi res, perquè els nostres camps i les nostres vinyes ja no ens pertanyen."

Quan em van arribar les seves queixes i vaig sentir aquestes paraules, vaig indignar-me molt. Després de sospesar la qüestió, em vaig enfrontar als nobles i als notables i els vaig dir:

- Per què feu préstecs d'usurer als vostres propis germans?

Llavors vaig convocar contra ells una gran assemblea i els vaig dir:

- Hem estat rescatant germans nostres jueus venuts als estrangers, tants com hem pogut. ¿I ara vosaltres veneu els vostres germans i preteneu que nosaltres mateixos en siguem els compradors?

Els, no sabent què respondre, callaven. Llavors vaig afegir:

- Això que feu no està bé. ¿No valdria més que visquéssiu en el temor del nostre Déu i evitéssiu així el menyspreu dels pobles estrangers, enemics nostres? També jo, els meus parents i els meus homes hem fet préstecs de diners i de gra. Però ara us demano que tots abandonem aquest sistema de préstecs d'usurer: retorneu, avui mateix, als vostres deutors els seus camps, les seves vinyes, els seus oliverars i les seves cases, i restituiu els interessos de tot el que els heu prestat: diners, gra, vi o oli.

Els van respondre:

- Farem el que ens dius. Ho retornarem tot i no els reclamarem res.

Llavors vaig fer venir els sacerdots perquè els creditors juressin davant seu que complirien la paraula donada.²

Però davant d'aquesta imatge del Déu de justícia que el llibre de Nehemies presenta de manera apologètica, emergeix, en els mateixos anys, la imatge d'un fonamentalisme religiós que confronta la imatge de Déu que venera Jeremies. És la imatge de Déu d'Esdras, doctor en la llei, escriba de prestigi, que està convençut que la misèria i la pobresa en què viu el poble jueu són un càstig de Déu. Castigats per diverses raons, algunes de morals —s'han relaxat els costums— i algunes de xenòfobes —els jueus s'han casat amb dones estrangeres durant l'exili a Babilònia. Aquesta és la part que ens interessa. En un context de crisi, després de tornar d'un exili llarg i amb la necessitat de reconstruir la identitat jueva, hi ha corrents que volen expulsar les dones estrangeres amb qui els jueus s'havien casat. S'hi han casat a l'exili de Babilònia i també en tornar, perquè, durant la seva deportació, a la terra d'Israel s'hi havien instal·lat també altres pobles. Des d'aquesta interpretació de la crisi, el sacerdot Esdras prega així:

- Déu meu, estic tan avergonyit i humiliat que no goso aixecar la mirada cap a tu. (...) El nostre Déu no ens ha abandonat en la servitud, sinó que ha decantat a favor nostre la bondat dels reis de Pèrsia: el nostre Déu ens ha donat nova vida perquè restauréssim el seu temple, en reparéssim les ruïnes i així tinguéssim un lloc segur a Judà i a Jerusalem. I ara, Déu nostre, què podrem dir després de tants favors? Doncs que hem desobeït els manaments que ens havies prescrit per boca dels teus servents, els profetes. Ens deies: "El país en què esteu a punt d'entrar per prendre'n possessió és profanat: els habitants que l'ocupen són impurs i l'han infestat d'un cap a l'altre amb les seves pràctiques abominables. Per tant, no doneu per mullers les vostres filles als seus fills ni prengueu per als vostres fills les seves filles. No afavoriu mai el benestar i la prosperitat d'aquesta gent. Així us convertireu en un poble fort, menjareu el bo i millor d'aquesta terra i la deixareu en herència als vostres descendents per sempre. (...)

Mentre Esdras, prosternat davant el santuari de Déu i plorant, feia aquesta pregària i aquesta confessió, s'anà aplegant al seu voltant una immensa multitud d'israelites: homes, dones i

---

² Nehemies 5, 1-12

infants. I el poble també plorava amargament. Llavors Xecanià, fill de Jehiel, dels descendents d'Elam, va dir a Esdres:

- Hem estat infidels al nostre Déu casant-nos amb dones estrangeres, pertanyents a la població d'aquest país. Malgrat tot, el poble d'Israel encara pot tenir esperança. Fem ara un pacte amb el nostre Déu i comprometem-nos a fer marxar totes aquestes dones i els seus fills. (...)

Llavors Esdres s'alçà i va fer jurar als caps dels sacerdots levites i de tot Israel que actuarien tal com Xecanià havia proposat. I ho van jurar.³

En síntesi, es fan tribunals per separar els homes de les estrangeres amb qui s'han casat, i la Bíblia inclou la llista llarga de tots els que van ser obligats a separar-se. És una pàgina que mereixeria figurar en qualsevol antologia universal de la xenofòbia.

Entre Esdres i Nehemies, en aquest context de tensions socials per perdonar el deute i de tribunals per expulsar les dones estrangeres, algun savi va escriure el llibre de Rut, que llegit sota aquesta llum és encara més bell. És el poema de l'amistat intercultural entre dues dones. De la relació familiar forta, amorosa, entre una sogra i una nora. El poema de la compassió. El que fa que Rut sigui qui dona continuïtat a la línia hereditària dels reis d'Israel: el que perdura ho funda una estrangera. L'autor situa la seva falla en uns temps remots, però la seva intenció social i política és nítida.

Voldria que aquesta antiga saviesa jueva emmarqués la reflexió que ara els proposaré.⁴

Entre el fonamentalisme i la indiferència

Pel que fa a les identitats religioses en una societat com la nostra, em pregunto, en el marc d'aquest simposi, quina és la millor manera de descriure el present, per tal de poder afinar la nostra mirada. "Rumor d'àngels", "retorn del sagrat", "reencisament del món"⁵: en els darrers vint anys s'ha descrit de moltes maneres el procés actual de dessecularització. El filòsof mallorquí Gabriel Amengual la defineix com la secularització de la secularització, la seva desconstrucció. La societat postsecular -en paraules de Jürgen Habermas⁶-, ha portat un formigueig d'experiències espirituals aparellades a la pèrdua de pes de les institucions religioses i a un individualisme que promou formes de "religió a la carta". Un context que comporta una polarització entre el fonamentalisme i la indiferència. Pluralisme religiós, fonamentalisme i indiferència delimiten el cercle dels nostres horitzons. "El fonamentalisme és amb freqüència una reacció a la indiferència i al pluralisme que provoca relativisme, i la indiferència és també a vegades efecte del fonamentalisme i el seu excés."⁷

El professor Adriano Fabris, de la Universitat de Pisa, ha analitzat en detall aquest procés al seu darrer llibre, *Filosofia de les religions*, publicat enguany.⁸ Fabris s'endinsa en la complexitat

---

³ Esdres 10, 1-5

⁴ En la meua lectura del llibre de Rut he seguit Carlos Mesters, *Rut. Una historia de la Bíblia*, Ediciones Paulinas, Bogotá, 1990.

⁵ En dona una bona panoràmica Josep Otón Catalán, *El reencantament postmodern*, XXII Premi Joan Maragall, Barcelona, Cruïlla, 2012.

⁶ Jürgen Habermas, "Fe i saber. Discurs en rebre el Premi de la Pau dels editors alemanys", *Qüestions de vida Cristiana*, núm. 245, desembre 2012, p.35.

⁷ Gabriel Amengual, "De la secularització a la dessecularització", *Qüestions de vida Cristiana*, op. cit., p. 53.

⁸ Adriano Fabris, *Filosofia delle religioni*, Roma, Carocci, 2012.

del moment actual constatant que la perspectiva que semblava imposar-se fins fa pocs anys d'una progressiva secularització de les societats occidentals, que conduís la majoria de la població cap a formes d'indiferència religiosa i relegués les religions a un paper social marginal, limitant-les a l'àmbit privat, ja no és adient per descriure ni el present ni el futur immediat.

Són tres actituds que s'enllacen entre elles:

- una indiferència religiosa creixent, persistent, consolidada.
- una consciència molt estesa que els ciutadans poden triar entre una diversitat àmplia de cultes, rituals i llenguatges religiosos, que se situen tots al mateix nivell i defineixen una radical pluralitat en l'àmbit religiós.
- un nova puixança del fenomen religiós que s'expressa en diverses formes de fonamentalisme.

Indiferència, pluralitat religiosa i fonamentalisme, doncs, són els tres fils de la trena que hem d'anar destrenant per veure quines són les actituds religioses que dibuixen el context on s'inscriuen les escoles catalanes d'avui.

El pluralisme religiós

Si tibem del fil de la pluralitat efectiva, el primer que salta als ulls en moltes societats occidentals, i la catalana no n'és cap excepció, és la nova diversitat religiosa que ens envolta. Tot i que en un grau comparativament menor al multiculturalisme anglosaxó, som un dels indrets del món on cultes i rituals, creences i religions, diversos ells amb ells, conviuen. Hi trobem:

- el catolicisme, amb tot el seu pluralisme intern a Catalunya però també amb les tradicions religioses populars d'Espanya i de tants països d'Amèrica Llatina,
- les tradicions protestants, ortodoxes i la força del moviment pentecostal,
- diverses formes de l'Islam segons que les comunitats immigrades en els darrers anys vinguin del Magrib, de l'Àfrica subsahariana o de l'Àsia,
- judaisme molt minoritari però present en certs àmbits,
- tradicions del budisme i de les formes de recerca espiritual vinculades amb l'hinduisme i el sikhisme,
- la fe bahá'i,
- els testimonis de Jehovà,
- totes les manifestacions del sincretisme New Age,
- etc.

Les dues principals conseqüències d'aquest pluralisme religiós són:

- a) La idea, com més va més arrelada, que la religió és una opció. Es tracta de triar, amb una avaluació abstracta, com els productes a l'aparador d'un supermercat, on cadascú por fer servir el que més li agradi i com més li plagui.
- b) La pèrdua, en un món globalitzat, de les experiències religioses arrelades en un context cultural determinat i, alhora, un moviment contrari adreçat a la recuperació i al reforçament de la seva identitat particular.

Aquest context és nou. No es donava en el passat. Nosaltres som hereus de la tensió entre cristianisme i modernitat, entre tendències confessionals i laïcistes (i sempre entenent confessionals com a catòliques), però aquestes tensions, que havien estructurat el debat a Catalunya si més no des dels inicis de la democràcia, han quedat del tot obsoletes per analitzar i debatre el present.

Perquè passar d'un univers en el qual es pertany a una religió a un univers on la pertinença religiosa es tria, és una novetat: significa una transformació radical de la identitat religiosa. Ho canvia tot el sol fet que es pugui plantejar, per a tothom, aquesta pregunta: "Quina religió, de les moltes que tinc l'abast?" Per això la metàfora del supermercat és útil i és tan sovint emprada: de la mateixa manera que ho fem davant dels productes ben ordenats a les lleixes, amb les religions es comparen qualitats, preus, atractius, amb un rerefons de publicitats escoltades aquí i allà. Hi ha un extraordinari desplaçament: nosaltres esdevenim els àrbitres de la religió.

De retop –cosa també nova- la supervivència d'una religió depèn de nosaltres.

El que havia estat una oferta de salvació, de sentit, una oferta que venia de molt lluny, de temps remots, i ens implicava d'entrada en una tradició que anava molt enllà de nosaltres, de sobte esdevé tria puntual. Puntual i humana. Amb la fluïdesa que les tries puntuals tenen en la nostra cultura "presentista": cada tria pot tenir una perspectiva transcendent, completa, eterna, que pot ser esborrada fàcilment per una tria posterior que també serà transcendent, completa, eterna.⁹ És un capgirell radical de la perspectiva temporal i del sentit vertical de la fe que sempre havien transmès les religions.

D'altra banda, la possibilitat de triar produeix necessàriament un anivellament de les fes religioses. Si es pot triar entre totes les ofertes espirituals des d'una certa distància, estem afirmant que, des del punt de vista de qui tria, totes són al mateix nivell. Totes valen i s'equivalen, no n'hi ha cap que ens impliqui d'antuvi perquè al capdavall només compta la nostra decisió d'implicar-nos en una o altra possibilitat. Fins i tot, com fan els moviments New Age d'importació americana, tenim oberta la decisió d'implicar-nos alhora en moviments religiosos diversos fent-ne un particular sincretisme.

L'àmbit públic de les societats democràtiques ha de considerar l'esfera religiosa plural, tot sabent que les diverses religions no consideren que hagin de limitar la seva presència a l'àmbit privat. Les crides fortes que es fan des de l'àmbit religiós afecten les institucions, i entre elles especialment l'escola, que es troba en la tensió difícil de promoure el coneixement i el respecte a allò únic que conté cada tradició en aquest marc de creixent indiferenciació.

Els fonamentalismes

És en aquest context que emergeixen des de fa uns anys amb molt força els fonamentalismes religiosos. Neixen amb la intenció de lluitar contra la indiferència religiosa i també contra l'actitud d'anivellament que sorgeix dins el supermercat de les religions abans esmentat. Com si només la concepció fonamentalista de l'experiència religiosa fos capaç de donar una resposta eficaç a la pluralitat de l'oferta.

Convé parlar de fonamentalismes en plural. No només del fonamentalisme islàmic, per molt que estigui al centre de l'atenció mediàtica constantment.

Considerem fonamentalistes les posicions que rebutgen o menyspreen confrontar-se productivament amb qui opina de manera diferent. Es creuen posseïdors de la veritat i no els cal, doncs, entrar en el diàleg amb l'altre (i menys encara en el diàleg interior que la confrontació amb l'altre desvetlla). El fonamentalista, de fet, no té la necessitat de dialogar, de dialogar de debò. En resum: la mentalitat fonamentalista es relaciona amb una concepció parcial i limitada de la pròpia identitat i és una volguda limitació de la capacitat relacional de les persones.

---

⁹ Zigmunt Bauman, *Els reptes de l'educació en la modernitat líquida*, Barcelona, Arcadia, 2007, p. 17-19.

Entre nosaltres hi ha experiència quotidiana de, com mínim, tres formes de fonamentalisme: l'islàmic; el catòlic, ben present en la dinàmica eclesial i molt present en el món polític, sobretot espanyol; i un tercer mode, una mena de fonamentalisme invers, que és el fonamentalisme laic: una deriva fonamentalista present en algunes concepcions laiques –o, més ben dit, laïcistes– de la vida. Aquest fonamentalisme és molt estès en medis escolars i en alguns moviments de renovació pedagògica. Tot i que es veu ell mateix com un factor de llibertat, sovint la seva concepció religiosa no és menys rígida que la dels fonamentalistes religiosos de signe divers: tots es defineixen pel seu unilateralisme. Sorprenentment, de vegades els extrems s'encomanen: l'integrisme catòlic i el fonamentalisme laïcista voldrien tots dos que el cristianisme i la cultura premoderna europea fossin inseparables; els primers, per refusar qualsevol inculturació moderna del cristianisme, i els segons per rebutjar en un sol bloc la fe cristiana i la cultura premoderna.¹⁰

L'òptica fonamentalista és opaca per relacionar-se amb altres cultures i altres religions. Fora de l'adhesió al text sagrat o el guia espiritual, tot acaba essent irrellevant. Es tracta d'un cercle viciós: l'única cosa que li importa al fonamentalista és sotmetre's al que se li imposa des de l'exterior, no fer preguntes, evitar el diàleg interior a qualsevol preu. El seu mode de coneixement és ben curt: obeir, i fer-ho cegament. Sens dubte, en un context de pluralisme moral i religió, aquesta submissió és útil perquè introdueix en la vida de cada dia la distinció entre el que s'ha de fer i el que no. Ara bé: el refús del diàleg, i especialment el diàleg interior, priva el fonamentalista de la capacitat d'articular per ell mateix, sense dependre de l'exterior, les raons de la seva conducta i de la seva fe –més enllà de la repetició de consignes. Però aquí rau la paradoxa del fonamentalisme: “atès que no dóna cap explicació, no proporciona el *sentit* d'aquestes accions, acaba posant-ho tot al mateix sac, aplanant-ho tot en una única dimensió. Podríem afegir que, *sense la indicació del seu sentit, fins i tot l'oferta religiosa, que també és oferta de sentit, sembla insensata*. Vet aquí, al capdavant, la perspectiva d'indiferència que anuncien els fonamentalismes.”¹¹

Per al fonamentalista, ni el context cultural, ni el context social, ni tan sols el moment històric tenen rellevància. La paradoxa del fonamentalista és brutal, perquè considera que la seva perspectiva, necessàriament contextualitzada, té una immediata validesa universal. Des d'aquí, la relació amb l'alteritat només coneix dues alternatives: l'assimilació o la destrucció. Obliga a argumentar posant sempre l'èmfasi en allò que diferencia les religions i separa els seus fidels, i d'ocultar tot el que podria posar en relació les unes i unir els altres. Argumentació que, en les seves formes extremes, legitima la violència. Són formes de fonamentalisme ben presents en el judaisme, el cristianisme i l'Islam.

La indiferència

La indiferència està vinculada a un sentiment molt estès de tristor, de buit, de no-res, que la nostra cultura “presentista” i consumista tendeix a tractar amb medicaments i autoajuda, però que té un fonament filosòfic vinculat al context espiritual que estem descrivint. Perquè la indiferenciació de les alternatives religioses al supermercat espiritual provoca un estat d'ànim que deriva de la convicció que cap cosa té més importància que les altres. Res no té valor, tot sembla igual, uniforme, intercanviable.

Buidor i tristor no han de ser necessàriament la conseqüència del nou context, perquè podria ser viscut amb alegria. La del virtuós religiós per qui tot té valor, tot és ric i genera riquesa

¹⁰ Ignasi Boada, “La inculturació moderna del cristianisme. Entrevista a Pere Lluís Font”, *Qüestions de vida Cristiana*, op. cit., p. 60

¹¹ Adriano Fabris, “La situació de les religions en el nostre temps. Un punt de vista filosòfic”, *Qüestions de vida Cristiana*, op. cit., p. 22.

espiritual, i com a tal em contagia, m'agafa, m'impulsa, em fa eixir. És l'alegria de qui percep una unitat de sentit rere la multiplicitat de manifestacions del sagrat. Són moments únics de diàleg on brolla el sentit, i que marquen: marques de foc.

Però aquesta possible alegria té un revers depressiu. Tot val i tot s'equival, tot m'és indiferent, tot s'anul·la. Tot m'empeny cap a una indiferència religiosa cada cop més radical. La indiferència és la imatge nítida que sorgeix de la nostra manera de mirar el pluralisme de religions. Una imatge que té diversos plans de profunditat. En primer pla hi ha la indiferència entre allò religiós i no religiós: és indiferència pel que fa a l'alternativa mateixa. Som molt lluny de les formes clàssiques d'ateisme apassionat, que, en aquest nou context, apareixen com a formes inverses de fonamentalisme. No: aquí hi ha senzillament pèrdua de l'interès.

Un segon pla és la indiferència entre tradicions religioses, i resulta clarament del fet de situar-nos com a àrbitres únics de les tries que tenim a l'abast. L'anivellament de les religions i les seves tradicions és un dels principals motors de la indiferència religiosa.

El tercer nivell de profunditat és la indiferència a l'interior de l'opció religiosa mateixa. De nou és la consciència individual qui s'erigeix en jutge sobirà davant tots els valors de la tradició. Instal·lada a l'interior d'una confessió particular, aquesta consciència ho passa tot en revista, no accepta incondicionalment cap prescripció, trabuca jerarquies. De nou ho posa tot al mateix nivell, que és el nivell de la tria que fa cadascú.

Quines són les conseqüències d'aquest anivellament en tots els plans de la imatge? "En el primer cas, es corre el risc de perdre *l'especificitat de l'actitud religiosa en general*, tot generant confusió, per exemple, entre el pensament i l'acció típics dels creients i allò que més aviat caracteritza els no-creients. En el segon cas, en canvi, hi ha perill de perdre *l'especificitat d'una determinada actitud religiosa respecte a altres*, tot afavorint l'aparició de formes inestables de sincretisme entre religions i cultures molt diferents entre elles. En el tercer cas, finalment, es corre el risc de perdre *l'especificitat que caracteritza l'actitud individual dins d'un context religiós determinat*, tot promovent una homologació inoportuna entre fidels que entenen amb formes diferents, i potser en contraposició entre elles, els dictàmens enunciats per una mateixa confessió."¹²

El concepte d'*indiferència* ens és útil per la seva polisèmia mateixa, perquè uneix la manca de distinció amb el desinterès que la indistinció provoca. En la indiferència s'hi dilueixen les relacions amb persones i comunitats creients i l'espiritualitat potencia més encara l'individualisme. La desmotivació acaba llindant amb el nihilisme. Perquè l'actitud religiosa no és tenir explicacions llestes per a un conjunt d'interrogants, sinó que és el fet d'interrogar-se tot abraçant un sentit, és arrelar en punts de referència en una tradició i en una comunitat. Punts de referència que ho són per a la interrogació i la recerca de sentit.

¿Com sortir d'aquest cercle viciós que vincula pluralisme religiós, emergència dels fonamentalismes i creixent indiferència?

El diàleg

L'alternativa és el diàleg interreligiós entre tradicions religioses arrelades. Inclosa, també, una tradició dialogant de laïcitat. Un diàleg, doncs, a totes bandes: diàleg entre creients i no creients, diàleg entre creients de diverses confessions i, de retop dels dos anteriors, diàleg a l'interior de cada tradició religiosa –i, necessàriament, a l'interior de cada creient.

---

¹² Adriano Fabris, "La situació de les religions en el nostre temps. Un punt de vista filosòfic", *Qüestions de Vida Cristiana*, op. cit., p. 29.

Des d'aquest plantejament, tanmateix, per a les religions, no es tracta del diàleg com una opció més de les moltes possibles, sinó del diàleg com a procés necessari per donar sentit a les vides de les persones, des de la tradició religiosa, en un context social, cultural i històric concret. Des de la tradició de la laïcitat tampoc no es tracta d'una opció més entre d'altres. Més aviat, en la línia dels treballs d'aquest simposi (i del plantejament interessant que fa el professor Joan Caminas a la seva ponència, en la línia de la *Guia per a la gestió de la diversitat religiosa al centres educatius* de la Generalitat), es tracta d'encaminar-nos cap a una laïcitat acollidora del pluralisme religiós dels alumnes i els docents.

La laïcitat avui demana deixar-se interpel·lar per les tradicions religioses i gestionar la diversitat de tradicions, gestionar el diàleg. Em pregunto si, per a l'escola i altres institucions, el moment actual no és el d'un laboratori de la laïcitat: hem sentit intervencions molt interessants aquests dies en defensa d'una laïcitat acollidora. Una escola que respiri cultura democràtica ha de plantejar-se degudament, amb rigor i coherència, com encaixar el fet religiós, dèiem. “¿Com articular la formació religiosa en una educació laica?” era una pregunta de partida del simposi. Mirem doncs l'escola com a espai de pluralisme admès, de diàleg, d'admiració, de crítica –i de debat també.

Aquí és on s'oposen, pel cap baix, tres concepcions de la identitat. La primera és la identitat entesa com un mur, separada: l'altre m'és indiferent. Totes les estratègies de comunicació exclouen el diàleg amb ell. És la concepció fonamentalista.

Al seu davant emergeix, amb tota la seva ingenuïtat de pensar que està establint alguna forma de diàleg, la identitat mirall. És una identitat on no exclo l'altre però tampoc no l'escolto en veritat, perquè només el considero en funció de la meva afirmació, de la confirmació de la meva identitat. És a dir, la seva funció és només reflectir les meves posicions, que jo considero vàlides des de bon principi i, per tant, no entren en discussió. Ja hi estàvem avesats, a un diàleg entre cristianisme i laïcitat on cadascun projectava la pròpia identitat en el mirall de l'altre. Senzillament, ara l'efecte mirall es multiplica i, sense anar més lluny, totes dues tradicions tradueixen al propi codi l'espiritualitat budista, la fe musulmana... Els emmirallaments es multipliquen, però no és aquesta l'estratègia per la qual s'arriba a l'intercanvi autèntic.

Davant d'elles emergeix la identitat dialògica, que es construeix en relació. Aturem-nos-hi un instant. Perquè en context intercultural o interreligiós, aquesta tercera via significa que el diàleg s'esdevé no entre identitats religioses (o laiques) estàtiques que s'envien missatges d'una banda a l'altra com en una partida de ping-pong, sinó entre dues o més entitats que es donen mútuament sentit.

El sentiment d'estrangeria provoca en l'emigrant la pèrdua de les evidències culturals, i aquesta pèrdua d'evidències fa que la incertesa s'estengui per molts àmbits de la vida. Tot allò que, en el context cultural propi, podia ser donat per descomptat, en el nou context cultural és posat en qüestió.¹³ El relat religiós, els rols sexuals i la relació entre els dos sexes, la relació amb Déu, la possibilitat de criticar des de nous punts de vista allò après, les formes de cortesia i de respecte, el llenguatge corporal i l'idioma..., tots els àmbits entren en qüestió.

Però aquesta inestabilitat afecta els dos termes de la relació. Si, en una relació dialògica, les dues identitats es donen recíprocament sentit, l'encontre és bidireccional. Aquest és el centre dinamitzador del diàleg. Es tracta del que vaig anomenar fa uns anys el principi acollida¹⁴: al nostre diccionari, les paraules *hoste* i *hostessa* signifiquen tant qui és acollit a casa seva com

¹³ Alfred Schütz, “The stranger, an essay in social psychology”, *American Journal of Sociology*, 29, 1944.

¹⁴ Carles Torner, *El principi acollida*, Barcelona, Empúries, 1995.

qui acull, tant qui truca a la porta com qui obre i rep. La llengua catalana mateixa estableix aquesta equivalència en la relació: tots dos termes de l'encontre es posen en moviment. L'acollida -l'esforç d'obertura i el trasbals que comporta, la comprensió en procés i les seves alegries- és mútua. És la paradoxa de la interculturalitat: l'estranger ens acull quan li obrim la porta.

Davant d'altres tradicions religioses descobrim, de retop, el misteri que s'amaga en la nostra.

De fet, l'hospitalitat és un misteri. El principi d'acollida, que posa en moviment les identitats en diàleg, té versions en diverses tradicions religioses orientals i en els tres monoteismes, i entre nosaltres és manifest en la tradició d'hospitalitat de la regla de Sant Benet, que rememora repetidament el text de l'evangeli de Mateu 25, 35-43¹⁵. Benet, en escriure la regla que ha de guiar la vida de les comunitats monàstiques, dona a l'hospitalitat una dimensió salvífica:

Tots els hostes que es presentin al monestir han de ser acollits com el Crist, perquè ell dirà un dia: "Era pelegrí, i em vau acollir." (...) Fins i tot en la manera de saludar-los han de mostrar els monjos la més gran humilitat als hostes que acullin i als que acomiadin; amb el cap inclinat, postrat el cos a terra, adoraran en ells Crist, que acullen. (...) Però, sobretot, es farà una acollida especial als pobres i als estrangers, omplint-los d'atencions, perquè en ells es rep Crist d'una forma particular.¹⁶

Al cor d'aquest misteri hi nien la pregària, l'amistat, la recerca conjunta de la justícia, la contemplació de la bellesa, les múltiples facetes de la vida espiritual en diàleg. En totes elles es pot viure el diàleg interreligiós.

En l'experiència amorosa, també. Tornant a les pàgines del llibre de Rut que han fet de pòrtic d'aquesta conferència, podem fixar-nos en un dels més bells misteris de la relació interreligiosa, intercultural: el moment eròtic. En efecte, un cop l'ancià Booz ha acollit Noemí i la seva nora estrangera i les ha deixat espigolar als seus camps, és la moabita Rut qui té la iniciativa i, de nit, s'acosta al lloc on Booz dorm. Noemí qui l'ha animat a fer el pas unes hores abans, quan li ha dit :

- Filla meva, t'haig de cercar una llar on puguis ser feliç. Mira, tu has estat treballant amb les serventes de Booz, i ell és parent nostre. Aquesta nit Booz sortirà a ventar a l'era de l'ordi. Renta't, doncs, perfuma't, posa't el vestit bo i baixa a l'era. Però no et deixis veure fins que ell haurà menjat i begut. Llavors, quan ell es posi a jeure, et fixes on dorm; vés-hi, li destapes els peus i t'hi ajeus. Ell mateix et dirà què has de fer.¹⁷

Rut s'acosta a l'ancià de puntetes, s'estira als seus peus i, quan ell es desperta, segons la Bíblia, Rut li diu només, púdicament: "Sóc Rut, la teva serventa. Estén el teu mantell sobre la teva serventa, perquè a tu et toca vetllar per mi."

¹⁵ - Veniu, beneïts del meu Pare, rebeu en herència el Regne que ell us tenia preparat des de la creació del món. Perquè tenia fam, i em donàreu menjar; tenia set, i em donàreu beure; era foraster, i em vau acollir; anava despullat, i em vau vestir; estava malalt, i em vau visitar; era a la presó, i vingúreu a veure'm.

Llavors els justos li respondran:

- Senyor, ¿quan et vam veure afamat, i et donàrem menjar; o que tenies set, i et donàrem beure? ¿Quan et vam veure foraster, i et vam acollir; o que anaves despullat, i et vam vestir? ¿Quan et vam veure malalt o a la presó, i vingúrem a veure't?

El rei els respondrà:

- Us ho asseguro: tot allò que fèieu a un d'aquests germans meus més petits, a mi m'ho fèieu.

¹⁶ Regla de Sant Benet, cap. LIII, "De Hospitibus Suscipiendis", 1.6.15.

¹⁷ Rut 3,1

Gràcies a Déu, petites frases com aquesta –“estén el teu mantell”- han estat recreades mil vegades en la història de l’art. De Rembrandt a Poussin, o de Marc Chagall a Perico Pastor, cada artista ha trobat el seu accent, el seu matís, la seva mirada sobre els amors de l’ancià savi i l’estrangera. I la poesia també s’ha acostat repetidament a l’escena amorosa, per exemple al poema “Booz adormit”, de Victor Hugo. Llegim-ne el moviment final per acabar:

Durant el somnieig, Rut, una moabita,
s’havia estès als peus de Booz, els pits nus,
esperant el moment que un raig de llum intrús
el despertés breument, com truca una visita.

Booz poc que sentia una dona a tocar,
i Rut poc que sabia què volia Déu d’ella.
Portant perfum d’asfòdels, per prats de llicorella,
l’alè nocturn del vent flotava a Galgalà.

L’ombra era nupcial, solemne nit de gala;
els àngels hi volaven sens dubte en la foscor,
perquè es veia en la nit, com una exhalació,
un moviment blavís que s’assemblava a una ala.

L’alenyar de Booz en el somni sublim
s’unia al sord lliscar del riu sota la molsa.
Érem al mes de juny, quan la natura és dolça;
els turons resplendien amb lliris al seu cim.

Dubtava Rut, dormia Booz. I Déu, què feia?
Els esquellots dels bens dringaven blanament;
una immensa bondat queia del firmament;
els lleons s’abeuraven; per fi l’hora s’esqueia.

Allà a Jerimadet, a Ur, tot reposà.
Els astres esmaltaven el cel fondo en penombra;
el creixent fi i lluent entre les flors de l’ombra
brillava en ple occident, i Rut es preguntà,

immòbil, entre els vels mig mirant per clivelles,
quin déu, quin segador de l’estiu infinit,
podia haver llençat, com qui fuig en la nit,
aquesta falç d’or pur al camp de les estrelles.¹⁸

---

¹⁸ La traducció és meva. Es pot trobar el poema sencer a: Carles Torner, *La núvia d’Europa*, Barcelona, Ed. 62, 2008, o a <http://lanuviadeuropa.blogspot.com.es/2008/12/booz-adormit.html>